

ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐ

ՍԵՐԺ ՍՐԱՊԻՈՆՅԱՆ

Բանասիրական գիտ. թեկնածու
ԵՊՀ

«ԱՐԱՐԱՏ»-Ը՝ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄՆԻ ՏԱՐԵԳԻՐ

«Արարատ» ամսագիրը հրապարակ իջավ 1868 թ. մայիսից՝ «Հրամանաւ Աստուածընտիր եւ Վեհափառ Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց Տ. Տ. Գէորգեայ Դ.-ի ընդհանրական Հայրապետի եւ Ասպետի»՝ ինչպես վկայում է պարբերականի տիտղոսաթերթը: Այս պարզ, անգամ մի քիչ սառը թվացող վկայության ետեւում թաքնված է երկարատեւ ու տքնաջան աշխատանք՝ իրականացված Հայոց հայրապետ Գեորգ Դ. Կոստանդնուպոլսեցու (1866–1882 թթ.) եւ միաբանության՝ ողջամիտ ու առաջադեմ հոգեւորականների ջանքերով: Այդ մասին է վկայում հենց «Արարատ»-ը¹ ներկայացնելով Սանկտ Պետերբուրգում Ալեքսանդր Բ. կայսեր հետ Հայոց հայրապետի հանդիպման ընթացքում քննարկված հարցերի շրջանակը: Գեորգ Դ. Կոստանդնուպոլսեցուն հաջողվել է ստանալ կայսեր հաճությունը ոչ միայն հոգեւոր ճեմարան բացելու, այլ նաեւ տպարանի վերագործարկման ու հրատարակչություն ունենալու առնչությամբ: Կարծում ենք՝ պարբերական ունենալու որոշման կայացման վրա նշանակալի ազդեցություն է ունեցել նաեւ 1867 թ. հունվարի 16-ին Հայոց հայրապետի եւ Կ. Պոլսի հայկական վեց օրաթերթի խմբագրապետների հանդիպումը, որի ժամանակ այլ հարցերի շրջանակում քննարկվել է նաեւ կաթողիկոսի գործունեության ուղղվածությունը եւ թափանցիկությունը հավուր պատշաճի ներկայացնելու խնդիրը:

¹ Տե՛ս «Արարատ» ամսագիր, 1889, Ժ. էջ 570. այսուհետեւ սույն պարբերականից կատարվող մեջբերումների կողքին կնշվեն համապատասխան տարեթիվը, պարբերականի համարը եւ էջը:

Ինչեւէ, հարցը տարբեր դիտանկյուններից վերլուծվել է մամուլում եւ գիտական հետազոտություններում, ու մեր հետաքրքրության շրջանակից դուրս է այն վերստին եւ մանրամասն արծարծելը:

Հայտնի է, որ լույս աշխարհ եկող ցանկացած պարբերական նախ հրապարակում է իր հավատոյ հանգանակն այն առաքելության եւ նպատակների, որոնց միտված է իր գործունեությամբ: «Արարատ»-ը այս առումով բացառություն չէր: Ստորեւ հարկ ենք համարում ներկայացնել «Արարատ»-ի ուղղվածության վերաբերյալ խմբագրակազմի հայտարարագիրն ամբողջությամբ. «Արարատայ մէջ բովանդակելի նիւթերը պիտի լինին կրօնական, պատմական, բանասիրական եւ բարոյական հետեւեալ կարգաւորութեամբ.

Կրօնականին մէջ պիտի դրուին եկեղեցական կարգաց եւ արարողութեանց վրայ տեղեկութիւններ, կաթողիկոսաց գործեր, սուրբ հարց գրուածքներ, ազգային մատենագրաց կենսագրութիւններ եւ ձեռագիր մատենից ծանօթութիւններ:

Պատմականին մէջ՝ Հայաստանի նահանգաց, գաւառաց եւ քաղաքաց վրայ աշխարհագրական տեղեկութիւններ, վանօրէից ու մենաստանաց ստորագրութիւններ, որոնց նշխարքներն են, որ ժամանակ ժամանակ օրագրաց եւ ամսաթերթերից նաեւ աշխարհագրութեանց մէջ թերութեամբ հրատարակուելով՝ հայրենասիրաց փափագը արթնցուցած են արդէն Հայաստանի վրայ:

Բանասիրականը պիտի լինի ազգիս զարգացման վիճակին դաստիարակութեան վերաբերեալ յօդուածներ, ուսումնական ճառեր, ճանապարհորդութիւններ, ոտանաւորներ եւ նամականիք նախնեաց:

Բարոյականին մէջ կդրուին թէ՛ արտաքին եւ թէ՛ ներքին Սուրբ Գրոց վճռական առաժներու ընդլայնումներ, առակներ, հանելուկք, ընդ որս եւ օրագրալուրք, զուարճալի եւ կարեւոր դէպքեր եւ այլ այսպիսիք» (1868, Ա., «Յառաջաբան»):

Ինչպես նկատում ենք՝ «Արարատ»-ի ծրագիրը շատ պարզ է, նպատակային ու հասկանալի, որին հավատարիմ մնաց պարբերականն իր գործունեության ընթացքում՝ չհրաժարվելով նյութերի եւ խնդիրների արծարծման մշտական նորոգումից ու կանոնակարգումից՝ ըստ ժամանակի թելադրած պահանջի: Հատկանշական է, որ պարբերականի ծրագրային ձեւակերպումները հստակ եւ որոշակի նախանշում են նրա հիմնական նպատակագրումների ու ենթադրվող արդյունքների շրջանակը,

հիմնախնդիրները, որոնց նպատակը մոռացված կամ չգիտակցված ազգային հիշատակներ արթնացնելն է. «Այնպիսի յիշատակներ, զորոնք իրենց նախնիքը անմահացրած՝ իրենք ի համբոյր խոնարհելու կը կարօտին. այնպիսի յիշատակներ, որոնք լեռներու եւ ձորերու մէջ հիմա հոգեւորքի պէս կիսամահ կ'ընեն. այնպիսի յիշատակներ, ուր երբեմն աստուածային պաշտօններգութիւնք կ'իսկէին... այնպիսի յիշատակներ, ուր յառաջ քրիստոսանման հովիւք իրենց բանաւոր հօտը կ'մակաղէին, ուր հիմա անբանից հօտք կ'ապառակին եւ գազանաց ջուլիւք կ'գիշերեն. այնպիսի, վերջապէս, յիշատակներ, որոնց սիրտն ու սիրոյն քրտանցը շաղախ, կամ այսպէս ասել, զորոնք իրենց նախնիքը թողլով կերթային ու կ'լային, իսկ իրենք յետագայք նոցա գալով պիտի գան, եւ տեսնելով ցնծան» (1868, Ա.): Ուշագրավ է, որ «Արարատ»-ը որդեգրել է ոչ միայն հոգեւոր ու գրագետ դասին պիտանի լինելու, այլ նաեւ համայն հայութեանը լուսավորելու եւ զարգացնելու առաքելութիւն: Նրա հրատարակիչները հույս են հայտնում, թէ՛ «...նորա ոճն եւս հաճոյական լինի ընթերցողաց, որ է Հայաստանի գաւառի պարզ աշխարհաբառ լեզուն, որ աւելի մերձ է գրաբառին. կյուսանք դարձեալ Տաճկաստանի մեր սիրելի ազգայնոց դիւրընտել առնել զայն հետզհետէ, երբ առիթ կունենանք յօրագրաւորս խառն գործածել եւս Տաճկաստանի ազգային օրագրաց լեզուն» (1868, Ա.):

Ինչպէս տեսնում ենք՝ որդեգրած ուղին հեռու էր պատեհապաշտութիւնից եւ դուրս օրախնդիր հարցեր լուծելու շրջանակից: Այն լուրջ եւ կշռադատված, հեռահար նպատակներ հետապնդող, հիմնարար դրույթներ ընդգրկող ծրագիր էր, որ այսօր եւս արդիական է հնչում: Այս դիտանկյունից զարմանք ու հիացմունք է առաջացնում այն վիթխարի աշխատանքը, որ ժամանակին սուղ եւ անհնարին թվացող պայմաններում իրագործել են պարբերականի հիմնադիրները՝ Հայոց հայրապետի գլխավորութեամբ: Նախ պետք էր բարեկարգել եւ արդիականացնել տպարանը: Եւ ինչպէս ներկայացնում է հմուտ եւ խորագետ պատմաբան Պետրոս Հովհաննիսյանը՝ «1868 թ. մարտի 1-ին ձեռնահաս բարձրաստիճան հոգեւորականների մասնակցութեամբ ստեղծում է մի հանձնաժողով՝ տպարանը բարեկարգելու, այն հարստացնելու եւ ընդարձակելու գործն ամուր հիմքերի վրա դնելու համար: Կաթողիկոսի հանձնարարութեամբ Հարութիւն Խալիբյանը Թեոդոսիայից էջմիածին է ուղարկում տառեր, գլխատառեր, ծաղկատառեր, զարդեր, գծագրեր՝ շուրջ 0,5 տոննա

կշռով: Հովհաննես Հովնանյանը Մայր Աթոռի տպարանի համար Եւրոպայից բերել է տալիս 120 թուի երեք տեսակի որակյալ թուղթ: Վերջինս տրամադրում է նաեւ տպագրական երկու մամուլ, իսկ Մկրտիչ Սանասարյանը Վիեննայից էջմիածին է ուղարկում հայկական տառերի պղնձյա մայրերը եւ նվիրում անգլիական «WOOD» ընկերության արագածույլ մեքենա՝ զանազան աստիճանի եւ ձևերի գլխագրեր, ծաղկագրեր եւ ծաղիկներ ձուլելու համար: Ամստերդամից եւ Փարիզից ստացվում են տպագրական զանազան սարքավորումներ²:

Մեջբերվածը վկայում է, որ «Արարատ» ամսագրի հրատարակումն ունեցել է համահայկական նշանակություն: Մեծ պատասխանատվությամբ եւ ուշադրությամբ են ընտրվում նաեւ ամսագրի խմբագրության աշխատակիցները: Թուրքիկ հայացքն անգամ տարբեր ժամանակներում «Արարատ»-ը խմբագրողների ցուցակին վկայում է, թե ինչպես են խնդիրը կարեւորել ժամանակին, ովքեր են ղեկավարել խմբագրությունը եւ ինչով են պայմանավորված եղել պարբերականի բարձր վարկանիշն ու պահանջվածությունը հասարակության տարբեր շերտերում: Խմբագիրներից յուրաքանչյուրն իր ծանրակշիռ ավանդն ունի պարբերականի կայացման գործում, եւ նրանցից ամեն մեկն իր գրողն է գրել պարբերականի արտաքին ձեւավորման եւ բովանդակության վրա: Նրանց աշխատանքը բնութագրելը, մանավանդ գնահատելը մեզ հեռուն կտաներ, բայց խմբագիրներից մեկի՝ Ղ. Աղայանի առնչությամբ մեկ-երկու դիտարկում անելը, այնուամենայնիվ, ավելորդ չենք համարում:

Հայտնի է, որ Ղ. Աղայանը տպագրական գործի հմուտ գիտակ եւ ղեկավար էր: Պատահական չէ, որ 1867 թ. վերջին Մոսկվայից վերադարձած Ղ. Աղայանին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից հրավիրում են՝ զբաղեցնելու տպագրության ղեկավարի պաշտոնը: Ղ. Աղայանը համաձայնում է, քանի որ գտնվում էր նյութական անձուկ վիճակում, իսկ առաջարկված աշխատանքը խոստանում էր ժամանակի համար բավականին լուրջ աշխատավարձ (ի դեպ, հասարակական-քաղաքական, նաեւ նյութական անբարենպաստ եւ ամենասուղ պայմաններում անգամ միաբանությունը չի զլացել իր աշխատակիցներին եւ թղթակիցներին վճարել կայուն աշխատավարձ. տե՛ս 1918–1919 թթ. համարների վկայությունները): 1869 թ. հունվարի 8-ին Ղ. Աղայանը հասնում է Ս. Էջմիածին եւ ստանձնում իրեն

² ՊԵՏՐՈՍ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Գեւորգ Դ. Կոստանդնուպոլսեցի (1813–1882 թթ.), «Նշանավոր ճեմարանականներ», պրակ Ա., Ս. Էջմիածին, 2005, էջ 38–39:

վստահված պաշտոնը. նույն թվականին նաեւ նշանակվում է «Արարատ»-ի խմբագիր: Նա պաշտոնավարում է մինչեւ 1870 թ. կեսերը, այսինքն՝ շուրջ մեկուկես տարի, ապա հեռանում է Ս. Էջմիածնից՝ զբաղվելով ուսուցչությամբ Հայաստանի տարբեր գավառներում, Ղարաբաղում եւ Թիֆլիսում:

Առավել նկատելի է դառնում «Արարատ»-ի տեղն ու դերը հայագիտության զարգացման եւ ազգապահպանման գործում, երբ մի փոքր այլ դիտանկյունից ենք մոտենում հայ մամուլի պատմությանը, մասնավորապես՝ նրա շրջափուլերին:

Հայ մամուլի պատմությունը, նկատի ունենալով գործունեության արդյունավետությունը եւ ունեցած դերակատարությունը, մեր համոզմամբ, կարելի է բաժանել հետեւյալ 4 շրջափուլերի՝

ա. 1794 թ. «Ազդարար»-ի հրատարակում՝ սկիզբ դրվեց հայ պարբերական մամուլի պատմությանը:

բ. 1843 թ. «Բազմավէպ»-ի հրատարակում՝ սկզբնավորվեց հայագիտությունը գիտական բարձր չափանիշներով, բարձրակարգ թարգմանությունների շնորհիվ յուրացվեցին համաշխարհային գրականության նվաճումները՝ նպաստելով հայրենական գրականության եւ արվեստի աննախընթաց ու համակարգված զարգացմանը:

գ. 1858 թ. «Հիւսիսափայլ»-ի հրատարակում՝ սկզբնավորվեց հայ հեղափոխական-դեմոկրատական մտքի տարածումը՝ իբրեւ այլընտրանք մտածողության արտահայտության եւ լուսավորական շարժման երաշխավոր:

դ. 1868 թ. «Արարատ»-ի հրատարակում՝ սկզբնավորվեց հայ պարբերական մամուլը հայրենիքում, զարգացան եւ տարածվեցին հայ մշակույթն ու հոգեւոր կյանքի պատմությունը՝ գնահատելի չափանիշներով, աննախադեպ բարձրացավ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հեղինակությունը, նրա գործունեության թափանցիկությունը՝ նպաստելով հայրենասիրության եւ ազգային միասնականության ձեւավորմանը:

Այս պարզ շրջաբաժանումն ամենեւին նպատակ չի հետապնդում նսեմացնելու հայ մամուլի մյուս պարբերականների դերն ու նշանակությունը մեր ազգային կյանքում եւ կառուցված է զուտ ժամանակագրական հաջորդականության սկզբունքով եւ, ինչպես նշեցինք, այն դերակատարման հաշվառմամբ, որ ունեցել են վերոնշյալ պարբերականները: Հենց այս դերակատարումը նկատի ունենալով՝ առանձնացրել ենք

գրանցից երկուսը՝ «Բազմավէպ»-ը եւ «Արարատ»-ը, որոնք երկարակեցությամբ, հետեւաբար նաեւ ազդեցության տեւականությամբ եղան ու մնացին անգերազանցելի ազգային պարբերական մամուլի պատմության մեջ: Արդ, ո՞րն էր այն առաքելության նպատակը, որն ի սկզբանե որդեգրել էր «Արարատ»-ը, եւ այն արդյունքը, որն այսօր հնարավոր է վավերագրել:

Ամսագրի խմբագրութեան գործունեությունը մշտապես եղել է այն համակարգող խորհրդի եւ անձամբ Հայոց հայրապետների ուշադրության կենտրոնում, որի արդյունքում հաճախ են տեղի ունեցել ինչպես որդեգրած ուղղության, այնպես եւ անհատական մոտեցմամբ պայմանավորված փոփոխություններ: Այսպես՝ պարբերականի լույս ընծայումից ընդամենը երկուսուկես տարի անց Գեւորգ Գ. Կոստանդնուպոլսեցին հրավիրում է հրատարակչական ժողով՝ խորհուրդը համակարգող Գ. եպս. Մուշեղյանցի գլխավորությամբ եւ հաստատում նոր կանոնադրություն. «Մայր Աթոռոյ տպարանի օր աւուր առաւել եւս բարեգործութեան եւ ազգօգուտ պայծառութեան ու կառավարութեան համար՝ Վեհափառ Կաթողիկոսը տպարանական ժողովում հաստատեց կարեւոր մի կանոնադրութեամբ միանգամայն իւրաքանչիւր անդամը պատրաստելով մէկ մի պաշտօն ստանձնել նոյն ժողովոյ իրաւանց ենթարկեալ գործոց մէջ» (1870, Ժ., էջ 297):

Վերոնշյալը վկայում է, որ հստակ գիտակցվել ու արժեւորվել է «Արարատ»-ի դերակատարությունը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի գործունեության ճշմարիտ նկարագիրը ներկայացնելու գործում՝ ինչպես հոգեւոր, այնպես եւ աշխարհիկ շրջանակի համար: Ուստի, պատահական չէ, որ խմբագրակազմը, անկախ անդամների փոփոխությունից կամ նրանց ով լինելուց, հաճախ է հանդես եկել ինքնաքննադատությամբ, ինչպես օրինակ՝ 1887 թ. Ա. համարում կարդում ենք. «Այո՛, եղավ ժամանակ, որ «Արարատ»-ը փոքր-ինչ շեղուեց իւր նպատակից եւ տեղի տուեց թարգմանական ու ինքնուրոյն այնպիսի գրուածքների, որոնք մինչեւ անգամ պատշաճաւորութեան սահմանից դուրս էին (ընդգծ.՝ Ս. Ս.), բայց այդ ժամանակը կարի սուղ եղաւ»: Մկրտիչ Ա. Վանեցին (1892–1907 թթ.) հայրապետական կոնդակով³ կազմում է խմբագրության նոր հանձնաժողով, որի գործունեության վերաբերյալ երեք տարի անց՝ 1897 թ., հայտնում է իր գոհունակությունը՝ «...յօրէ անտի եւ ցայսօր ժամանակի անդամք

³ 1894 թվականի թիվ 2168 կոնդակը:

յանձնաժողովոց ջանասիրութեամբ վարեալ զգործս» (1897, Ա., էջ 1): Հայոց հայրապետը սա եւս բավարար չի համարում եւ հանձնարարում է՝ «...անփոփոխ պահելով զվաղեմի ծրագիր Արարատի, ջան ի գործ դնել առաւելապէս ընդարձակելոյ եւ ճոխացուցանելոյ զայնոսիկ նիւթս ընթերցանութեան յէջս ամսագրոյն, որք արծարծեն ի միտս ընթերցողաց՝ աշխարհականաց եւ եկեղեցականաց զսէր ուսման Ս. Աւետարանի եւ այլոց կրօնական գիտելեաց»: Ապա նաեւ հիշեցնում է «յստակութեան ոճոյ» եւ «զգիւրամատչելի նիւթս ընթերցանութեան քաղեալս ի տնտեսական կենցաղօգուտ գիտութեանց եւ յառողջապահութենէ»: Այս կոնդակով, փաստորեն, նոր ծրագիր է տրվում «Արարատ»-ին, որն առավել է հստակեցնում ամսագրի բովանդակությունը՝ ներառելով նաեւ ժողովրդական զվարճալի պատմութիւններ, գեղարվեստական բազմաբովանդակ նյութեր: Մկրտիչ Ա. Վանեցին ամսագրի առջեւ նոր խնդիր է դնում՝ տպագրութեան ընդունել «կարող եւ գրագէտ անձանց յօդուածներ, եւս նիւթաւոր գեղեցիկ բանաստեղծութիւններ...», իսկ նյութերի ստորակարգութիւնը հստակեցվում է ըստ բաժինների՝

ա. կրօնական բաժնի մէջ՝ Սուրբ Գրքի բացատրութիւն պարզ լեզուով, քարոզ ընտանի ոճով գրուած, եկեղեցական կարգերի եւ կանոնների քննական լուսաբանութիւններ:

բ. Պատմական բաժնի մէջ՝ հայ ժողովրդի անցեալ կեանքից, Հայաստանի նահանգների, գաւառների եւ քաղաքների վրայ պատմական եւ աշխարհագրական տեղեկութիւններ, նկարագրութիւններ, հին ձեռագրերից՝ քաղուածներ, յիշատակարաններ, եկեղեցական սուրբ հայրերի կենսագրութիւններ:

գ. Բարոյական մասի մէջ կը լինին բարոյագիտական յօդուածներ դաստիարակութեան գործնական եւ հանրամատչելի մանկավարժութեան վերաբերեալ նիւթեր:

դ. Բանասիրական բաժնի մէջ՝ կրթիչ վէպեր, զուարճալի առակներ, գրոց եւ բրոց, հին եւ նոր առածներ, տնտեսական տեղեկութիւններ:

ե. Ազգային մասն կը պարունակէ Վեհափառ Հայրապետի դիւանի տնօրինութիւններ, սինօդի կարեւոր օրագրութիւններ, ուսումնարանների վերաբերեալ կարեւոր որոշումներ, եկեղեցական կեանքի տեսութիւններ» (1894, Ա., էջ 2-3):

Ինչպես երեւում է վերոշարադրյալից՝ երջանկահիշատակ կաթողիկոսի ծրագիրը հստակութիւն է հաղորդում ամսագրի կառուցվածքին,

նյութերի դասակարգմանը, որով եւ որոշակի են դառնում նպատակագրումներն ու աշխատանքը: Նշենք, որ տարբեր խմբագրակազմեր տարբեր ժամանակներում կարեւորել են խնդիրը, եւ «Արարատ»-ը, ըստ անհրաժեշտության, փոխել է նաեւ տիտղոսաթերթը: Այսպես՝ հիմնադրման օրից այն կոչվել է «Կրօնական, պատմական, բանասիրական եւ բարոյական», արդեն 1873 թ. նշյալ բնութագրերին ավելանում է նաեւ «ազգայինը», իսկ 1895-ին ընդլայնվում է նյութերի շրջանակը, եւ ամսագիրը կոչվում է «Կրօնական-բարոյական, գրականական-պատմական, բանասիրական-մանկավարժական ազգային եւ պաշտօնական», 1898 թ.՝ «Սուրբ Էջմիածնի Մայր Աթոռի պաշտօնական-եկեղեցական», 1901-ին՝ «Պաշտօնական ամսագիր Հայրապետական Աթոռոյ», 1917 թ.՝ «Փրկիսոփայական եւ գիտական կիսամեայ հանդէս», 1918-ին՝ պարզապես «գիտական»: 1919 թ. միաբանության անասելի ջանքերի շնորհիվ «Արարատ»-ը հրատարակվում է համահավաքով՝ Ա.-ԺԲ. համարներով՝ «Գիտական ամսագիր Հայրապետական Աթոռոյ» վերտառությամբ, եւ դադարեցվում է հրատարակությունը (հասկանալի պատճառներով): Ամսագրի վերահրատարակումը հնարավոր դարձավ միայն 1944 թ. Գեւորգ արք. Զորեքչյանի (Հայոց կաթողիկոս՝ 1945-1954 թթ.) ճկուն մարտավարության եւ համառ ջանքերի շնորհիվ՝ այս անգամ արդեն «Էջմիածին» անվամբ:

Անվանափոխության վերաբերյալ որոշակի փաստեր առանձնացնել չհաջողվեց, սակայն հակված ենք կարծելու, թե «Արարատ» անունը, հասկանալի պատճառներով, չէր կարող հաճո լինել բոլշևիկյան իշխանության կուսակցականացված քիմքին: Ինչ էլ որ լինի Մայր Աթոռի պաշտօնական ամսագրի անվանումը՝ «Արարատ» թե «Էջմիածին», այն փառահեղ կատարեց եւ շարունակում է կատարել իրեն վերապահված առաքելությունը՝ տարեգրել-ամրագրել Մայր Աթոռի գործունեությունը, որը նաեւ հայ ժողովրդի դժվարին, բայց իմաստավորված կյանքի տարեգրությունն է: Այս առումով «Արարատ»-ի՝ իբրեւ հայ հոգեւոր ու աշխարհիկ կյանքի ճշմարիտ եւ անխարդախ հայելու տարեգրական գործունեությունը պետք է գնահատել երկու տարբեր դիտանկյունից: Առաջին՝ ամսագիրը, առանց ավելորդ մանրամասների, բայց հատուկ կարեւորությամբ ներկայացնում է Սուրբ Էջմիածնի միաբանության գործունեությունը՝ հավուր պատշաճի նկարագրելով եկեղեցական կյանքի նորություններն ու նրբությունները, ծիսական արարողություններն ու միջոցառումները՝

հընթացս անդրադառնալով նաեւ Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու եւ նրա նշանավոր գործիչների պատմությանն ու ծառայությանը:

Երկրորդ՝ «Արարատ»-ն իր էջերում ներկայացնում էր նաեւ Հայ Եկեղեցու հայաստանյան եւ սփյուռքյան թեմերի կյանքն ու խնդիրները, ինչպես նաեւ համայնքներում տեղի ունեցող նշանակալից իրադարձությունները, որով եւ ամբողջանում է Մայր Աթոռի համազգային գործունեության համայնապատկերը: Ամսագիրը հստակ եւ ամբողջական պատկերացում է տալիս իր ընթերցողին Մայր Աթոռի կրթական գործունեության ու որդեգրած քաղաքականության վերաբերյալ, որով պարզ է դառնում նաեւ այն վիթխարի դերակատարությունը, որ խաղացել եւ շարունակում է խաղալ Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին ազգապահպանության շրջագծում:

Ջարմանք եւ հիացմունք ես ապրում, երբ ամսագրի միջոցով հաղորդակից ես դառնում այն ուսումնական ծրագրերին եւ կանոնադրությունը, որ թեմական եւ ծխական նորաբաց դպրոցների համար ստեղծել են ժամանակի լուսամիտ մարդիկ՝ աշխարհիկ ու հոգեւորական: Եւ եթե նկատի ունենանք այն պայմանները, որում ապրում եւ արարում էին նրանք, ապա անկասկած է դառնում, որ ամեն մի հաջողած ձեռնարկ պարզապէս խիզախում էր: Այդ խիզախումը դրսեւորվում էր հատկապէս մեր ազգային գոյության միակ եւ հիմնական պատվարի՝ Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու միասնության քայքայիչների դեմ պայքարում:

Բերենք ընդամենը մեկ օրինակ: Տխրահուշակ Ա. Հասունյանի անձն ու ազգակործան գործունեությունը վաղուց է քննվել եւ ներկայացվել, ու ավելացնելու քիչ բան կա: Չենք ցանկանում անցյալի հնացած վեճը կրկին բորբոքել, բայց դժվար է չզարմանալ, առավել եւս չհիանալ այն նվիրումով եւ գիտակցումով, որով «Արարատ»-ի թղթակիցները, հեղինակներն ու աշխատակիցները մեկնաբանում, մերկացնում են հասունյանականությունը⁴: Գրեթե նույն գիտակցումով են քննվում, ներկայացվում նաեւ Լեհաստանի հայ համայնքի հավատափոխության եւ կորստյան պատճառներն ու հետեւանքները, տխրահուշակ Նիկոլ Թորոսովիչի կործանիչ գործունեությունը եւ Հասունյանի հետ ունեցած առնչությունը: «Արարատ»-ի տարեգրական առաքելության հաջողվածության կարեւոր պայմաններից մեկն այն է, որ ամսագիրը դարձավ Մայր Աթոռի գործունեության թափանցիկության գլխավոր վկայարանն ու երաշխավորը

⁴ Տե՛ս «Արարատ», 1869-1871 թթ.:

(նկատի ունենք հատկապես նյութական շրջանակը): Զարմանալի պատասխանատվությամբ, անաչառ մանրամասներով Վեհարանն իր միաբանությունն ու աշխարհիկ ընթերցողին «Արարատ»-ի յուրաքանչյուր համարում ներկայացնում է բարերարներին, նրանց նվիրատվությունները, անգամ՝ մոմավաճառությունից ստացված գումարները եւ դրանց բաշխումը: Այս ամենը վկայում է, որ «Արարատ»-ը, նրանում արժարժված հարցերն ու խնդիրները ոչ միայն հետաքրքիր, հաջող ու կարեւոր նյութ են մերօրյա պատմաբանի համար, այլ նաեւ շարունակում են արդիական եւ ուսանելի մնալ աշխարհիկ ու հոգեւոր իշխանությունների համար: Ընդամենը մեկ պարզաբանում. Գաղտնիք չէ, որ համաշխարհայնացման (գլոբալացման) եւ տեղեկատվական բազմաշերտ բախումների հետ միաժամանակ այսօր անհամեմատ մեծացել է մամուլի, մասնավորապես՝ էլեկտրոնային մամուլի դերակատարությունը: Մեր ժամանակները համեմատելի չեն ԺԹ. դարի, նույնիսկ Ի. դարի տեղեկատվական ժամանակների հետ: Ավելին՝ անգամ ԻԱ. դարի առաջին տասնամյակը ետ է մնում իր իսկ երկրորդ տասնամյակից: Եթե նախկինում ամիսների, լավագույն դեպքում շաբաթների ընթացքում էր լուրը հասնում հասցեատիրոջը, ապա այժմ դա վայրկյանների խնդիր է, իսկ ազդեցությունը՝ տասնապատիկ, նույնիսկ հարյուրապատիկ ավելի: Ահա թե ինչու Մայր Աթոռը պետք է լրջորեն գնահատի «Արարատ»-ի դերը, յուրացնի նրա դասերը՝ ոչ միայն ապահովելով իր գործունեության թափանցիկությունն ու սերտ կապն ընթերցողի հետ, այլ նաեւ հակահարված տալով Հայ Եկեղեցու թաքնված ու հայտնի հակառակորդներին: Վերջին շրջանում տարբեր աղանդների ներկայացուցիչների, մութ եւ կասկածելի ծագում ունեցող ՀԿ-ների կազմակերպած հարձակումը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի դեմ պատահական չէ: Մեր ժողովրդի եւ պետության հաջողություններից երկյուղած կառույցները հրաշալի հասկանում են, որ դարեր շարունակ առանց պետականության ապրած ու գոյատեւած ազգը արհավիրքներին դիմակայել եւ մեր դար է հասել գլխավորապես Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու եւ նրա ողջախոհ առաջնորդների շնորհիվ: Իսկ հարվածն ուղղում են Հայոց հայրապետի դեմ՝ ոչ իբրեւ անձի, այլ որպես Հայ Եկեղեցու եւ հավատապահի խորհրդանիշի. հոգեւոր առաջնորդը մեր ազգային գոյության հարատեւության վկայողն ու խորհրդանիշն է: Թերեւս պետության որեւէ ղեկավարի, փոքրիկ Հայաստանի սահմանից դուրս, չի հաջողվել (գոնե անկախության այս երեք տասնամյակում) հայ ժողովրդի

բոլոր հատվածներին՝ «ի Հայաստան եւ ի սփյուռս աշխարհի», այնպես համախմբել եւ ի մի բերել համազգային գաղափարների շուրջ, ինչպես դա անում է Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին՝ Հայոց հայրապետի առաջնորդությամբ:

Գեւորգ Դ. Կոստանդնուպոլսեցին պատմության մեջ մնաց «մեծահոգի», «լուսամիտ» պատվատիտղոսներով՝ առավելապես իր ուսումնական-կրթական գործունեությամբ, Գեւորգյան հոգեւոր ճեմարանի ստեղծմամբ, նաեւ շնորհիվ այն բանի, որ ժամանակը եւ «Արարատ»-ը հնարավորին չափ սթափ ու ճիշտ գնահատեցին եւ ներկայացրին երջանկահիշատակ հայրապետին: Իսկ այսօրվա գահակալը... միթե պակաս է նրա ազգանպաստ եւ հայապահպան գործունեությունը:

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը եւս շարունակում է իր նախորդների եկեղեցասեր ու ազգանվեր գործունեությունը՝ Սեւանի Վազգենյան դպրանոցի հիմնում, Հառիճավանքի դպրանոցի վերաբացում, Գեւորգյան հոգեւոր ճեմարանի՝ Աստվածաբանական համալսարանի վերածում, Հայորդյաց տների ստեղծում եւ դեռ կարելի է շարունակել... Չենք կամենում խոսել աղքատախնամության, բարեգործական ճաշարանների եւ աչք շոյող եկեղեցաշինության մասին, որի նախագեպը Մայր Աթոռի պատմության մեջ երբեւէ չի արձանագրվել:

Միայն Մայր Աթոռի Մատենադարանի կառուցումն իսկ բավարար է Հայ Եկեղեցու պատմության մեջ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի մնացուց տեղն ամրակայելու համար: Արդ, ի միտ ունենալով «Արարատ»-ի դասերը, նկատի ունենալով Հայ Եկեղեցու եւ նրա հովվապետի անշրջանցելի դերը մեր ազգային գոյատեւման ու զարգացման գործում՝ հարկ է, որ հանգամանորեն ներկայացվի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գործունեության իրական եւ ճշմարիտ պատկերը, մանավանդ որ այս՝ 2019 թ. նրա գահակալության հոբելյանական՝ 20-րդ տարին է. կարծում ենք՝ անմիտ ու զազրախոս «առաջադիմականներից» մեր խղճի եւ հոգու երաշխավորին պաշտպանելու միակ ճշմարիտ ճանապարհը դա է: «Արարատ»-ի նման՝ Մայր Աթոռի եւ Հայոց հայրապետի մերօրյա պատմությունը տարեգրելը նրա ժառանգորդի՝ «էջմիածին» ամսագրի (եւ ոչ միայն նրա) հիմնական ու կարեւոր առաջնահերթություններից մեկը պետք է լինի:

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается почти полувековая деятельность журнала «Ара-рат», представляются идея и цели его основания, а также направленная на благо народа деятельность Первопрестольного Святого Эчмиадзина. Рассказы-вается о проектах архиепископа Гавриила Айвазовского, Газароса Агаяна и других редакторов, в частности, о нововведениях Католикоса Всех Армян Мкртича Первого Ванеци. По сути, журнал «Арарат» является истинным и бескорыстным зеркалом, отражающим путь Святой Армянской Апостольской Церкви. Оценивается просветительская деятельность Католикоса Всех Армян Геворга Четвертого не только в деле строительства школ, но и в развитии армянского периодической печати.

SUMMARY

The article considers nearly 50-year old activity of “Ararat” magazine. The idea and aims of its creation, as well as the patriotic activity of the Mother See of Holy Etchmiadzin are also described. It presents the projects of the editor-in-chief Archbishop Gabriel Ayvazovsky, Ghazaros Aghayan and others, and in particular the innovations of Mkrtich I of Van, Catholicos of All Armenians. Basically, “Ararat” magazine is the true and genuine mirror of the progression of the Armenian Apostolic Church. The enlightening activity of Kevork IV, Catholicos of All Armenians is appreciated not only in building schools, but also in the development of the periodical press.

